

جمهوری اسلامی ایران
ستاد حقوق بشر

تصویب دستورالعمل چگونگی احراز رشد و کمال عقل افراد بالغ
کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی در جرائم مستوجب حد یا قصاص

ستاد حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران

(آبان ماه ۱۴۰۲)

تصویب دستورالعمل چگونگی احراز رشد و کمال عقل افراد بالغ

کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی در جرائم مستوجب حد یا قصاص

ستاد حقوق بشر جمهوری اسلامی ایران

آبان ماه ۱۴۰۲

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تحولات مهمی را در رسیدگی به جرائم ارتكابی افراد زیر ۱۸ سال به وجود آورده است که مهم‌ترین آن، اصلاح ماده ۹۱ این قانون است. این ماده در اقدامی نوآورانه، علاوه بر سنّ بلوغ، به سنّ رشد متهم نیز توجه نموده و مقرر داشته است: «در جرایم موجب حد یا قصاص، هرگاه افراد بالغ کمتر از هجده سال، ماهیت جرم انجام شده و یا حرمت آن را درک نکنند و یا در رشد و کمال عقل آنان شبهه وجود داشته باشد، حسب مورد با توجه به سنّ آنها، به مجازات‌های پیش‌بینی شده در این قانون محکوم می‌شوند. دادگاه برای تشخیص رشد و کمال عقل می‌تواند نظر پزشکی قانونی را استعلام یا از هر طریق دیگر که مقتضی بداند، استفاده کند».

این ماده سه وضعیت را به عنوان عوامل سقوط حد یا قصاص معرفی کرده است: عدم درک ماهیت جرم؛ عدم درک حرمت جرم؛ و شبهه در رشد و کمال عقل. قاضی نیز مکلف شده است در صورت احراز این موارد، مرتکب را به جای حد یا قصاص، بر اساس گروه سنی وی، به یکی از مجازات‌های تعزیری مذکور در فصل دهم قانون مجازات اسلامی محکوم نماید. لازم به توضیح است طبق ماده ۸۸ قانون مجازات اسلامی، درباره اطفال و نوجوانانی که مرتکب جرائم تعزیری می‌شوند و سن آنها در زمان ارتكاب نه تا پانزده سال تمام شمسی است، حسب مورد، دادگاه یکی از تصمیمات زیر را اتخاذ می‌کند:

تسلیم به والدین یا اولیاء یا سرپرست قانونی با اخذ تعهد به تأدیب و تربیت و مواظبت در حسن اخلاق طفل یا نوجوان؛

- تسلیم به اشخاص حقیقی یا حقوقی دیگری که دادگاه به مصلحت طفل یا نوجوان بداند، در صورت عدم صلاحیت والدین، اولیاء یا سرپرست قانونی طفل یا نوجوان و یا عدم دسترسی به آنها؛

- نصیحت به وسیله قاضی دادگاه؛

- اخطار و تذکر و یا اخذ تعهد کتبی به عدم تکرار جرم؛

- نگهداری در قانون اصلاح و تربیت از سه ماه تا یک سال در مورد جرائم تعزیری درجه یک تا پنج.

لازم به ذکر است که تصمیم‌گیری در خصوص پرونده‌های مرتبط با این موضوع در صلاحیت مراجع قضائی تخصصی و برخوردار از تعدد قاضی (۳ قاضی) است و با درجه بالایی از

دسترسی متهم به امکانات دفاعی همراه است. این ماده، قاضی را ملزم می‌سازد که برخی شروط فوق را با کمک پزشکی قانونی یا طرق دیگر احراز کند. شواهد میدانی حاکی از این است که پس از الزام آوری قانون ۱۳۹۲، در اکثر قریب به اتفاق پرونده‌های مربوطه قضات از امکان این ماده بهره برده و بدین ترتیب، پرونده‌های متعددی به صدور احکامی غیر از سلب حیات منتهی شده‌اند.

با این وجود، از آنجایی که در این ماده، معیار احراز رشد و کمال عقل معین نشده و همین امر می‌تواند مشکلات و ابهامات زیادی را در عمل به وجود آورد، به منظور ایجاد وحدت رویه در احراز رشد و کمال عقل افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال مشمول این ماده و دقت لازم در این امر، جلوگیری از اطاله دادرسی ناشی از نقص تحقیقات یا نقص آراء صادره بر اساس این ماده و سرعت و دقت در اتخاذ تصمیم و صدور رأی در دادگاه‌های بدوی، تجدیدنظر و دیوانعالی کشور، «دستورالعمل چگونگی تشخیص رشد و کمال عقل افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی» در ۴ ماده و ۳ تبصره تدوین و در تاریخ ۱۴۰۲/۰۸/۲ به تصویب رئیس قوه قضائیه رسید و از این تاریخ، لازم‌الاجراء شد.

بر اساس این دستورالعمل، در صورت ارتکاب جرایم موجب حد یا قصاص توسط فرد بالغ کمتر از ۱۸ سال، قاضی رسیدگی‌کننده ضمن اینکه درخصوص درک مرتکب نسبت به ماهیت جرم انجام شده یا حرمت آن در زمان انجام جرم، تحقیقات لازم را به عمل می‌آورد، چنانچه رفع شبهه در رشد و کمال عقل وی مستلزم استعلام از پزشکی قانونی باشد، می‌تواند ضمن معرفی مرتکب به کمیسیون تخصص روان‌پزشکی سازمان پزشکی قانونی و اعلام تاریخ وقوع جرم، گزارشی از پرونده و تصویر اوراقی از آن که مؤثر در تشخیص رشد و کمال عقل وی باشد را جهت اخذ نظر کمیسیون به پزشکی قانونی ارسال نماید. در صورتی که قاضی رسیدگی‌کننده به طریقی غیر از اخذ نظر کمیسیون برای رفع شبهه اقدام نماید، باید به نحو واضح چگونگی آن را در پرونده منعکس نماید. همچنین، وی باید ترتیبی اتخاذ نماید که حداکثر تا قبل از اخذ آخرین دفاع متهم در دادگاه، وضعیت مرتکب از حیث رشد و کمال عقل و درک وی نسبت به ماهیت جرم و یا حرمت آن روشن باشد.

نظریه کارشناس پزشکی قانونی نیز باید به طور مستدل، مستند، صریح و مشتمل بر خلاصه نتایج حاصل از بررسی‌های به عمل آمده باشد. مقام قضائی در صورت نیاز می‌تواند پرونده بالینی مرتکب را از مرکز درمانی و یا پزشکی قانونی مطالبه نماید.

انتظار می‌رود با این دستورالعمل و با توجه به مفاد ماده ۹۱ قانون مجازات اسلامی، صدور احکام سلب حیات برای افراد زیر ۱۸ سال که عمدتاً قصاص می‌باشد و عملاً بسیار کاهش یافته است، با کاهش بیشتری مواجه شود. خاطر نشان می‌گردد که سیاست نظام قضائی در احکام قصاص، تلاش در جهت جلب رضایت اولیای دم می‌باشد که در نتیجه، حکم قصاص اجراء نمی‌شود.

High Council for Human
Rights of the
Islamic Republic of Iran

**Approval of Directives on How to Ensure the
Intellectual Development and Perfection of
Mature Individuals Less than 18 Years of Age
in Crimes Subject to Hadd or Qisas
(retribution)**

**The High Council for Human Rights
November 2023**

In the Name of GOD

**Approval of Directives on How to Ensure the
Intellectual Development and Perfection of
Mature Individuals Less than 18 Years of Age
in Crimes Subject to Hadd or Qisas
(retribution)**

**The High Council for Human Rights of The
Islamic Republic of Iran**

(November 2023)

The Islamic Penal Law approved in 2012 has introduced important changes in dealing with crimes committed by people less than 18 years of age, the most important of which is the amendment of Article 91 of this law. In an innovative measure, this article, in addition to the age of majority, also paid attention to age of intellectual (reason) development of the accused, stipulating that “In the case of commission of crimes punishable by Hadd or Qisas (retribution), when adults under eighteen years of age can not appreciate the nature of the crime committed or its legal prohibition, or their intellectual development and maturity are found to be questionable, the punishments provided in this law would be prescribed in view of the age of the perpetrators and the particulars of the case. To determine the development and perfection of reason in an individual, the court may ask for the opinion of a medical doctor or employ any other method it deems appropriate.”

This article has introduced three criteria as factors for the cancellation of Hadd or retribution: Not appreciating the nature of the crime; failure to understand the legal prohibition of the crime and doubts about the intellectual perfection and development of the accused. If one or more of these criteria have been found to be met, the judge is also obliged to sentence the perpetrator, based on their age group, to one of the discretionary punishments prescribed in the tenth chapter of the Islamic Penal Code. It is necessary to note that according to Article 88 of the Islamic Penal Code, regarding children and adolescents who commit punishable crimes and whose age is 9 to 15 years old (bases on solar calendar) at the time of committing the crime, depending on the case, the court makes one of the following decisions:

- handing over to parents or guardians or legal guardians by obtaining a commitment to discipline and educate and take care of the good conduct of the child or teenager;
- handing over to other natural or legal persons that the court deems to be in the interest of the child or teenager, in case of lack

of competence of the parents, guardians or legal guardians of the child or teenager or lack of access to them;

- Exhortation or offer of advice by judge;
- Warning, cautions or obtaining a written commitment not to repeat the crime;
- Commission to a juvenile detention center for three months to one year in the case of perpetration of crimes whose punishment decision is at the discretion of the judge (the first to fifth degrees)

It should be noted that decision-making in such cases is within the jurisdiction of specialized judicial authorities with a plurality of judges (3 judges) while a high level of access to defense facilities and possibilities is given to the accused. This article requires the judge to meet some of the above conditions with the help of medical examiner or employment of other proper methods. Field evidence indicates that once the 2012 law became mandatory, in most of the relevant cases, the judges took advantage of the possibility of this article, and thus, numerous cases resulted in the issuance of sentences other than life deprivation.

Nevertheless, since the criterion for verifying the development and perfection of reason (intellectual development) have not been defined in this article, which could cause numerous problems and ambiguities in practice, the Directive on how to Recognize the Intellectual Growth and Development of Mature Individuals Under full 18 years of age based on solar calendar” were compiled in 4 articles and 3 notes, was endorsed by the Head of the Judiciary on 2023 October 24 and immediately became effective. This was done to create procedural consistency in establishing the growth and perfection of the mind of adults under 18 years of age subject to this article, prevent the prolongation of the proceedings due to occurrence of flaws in the course of investigation or any flaws in the court decisions that are issued based on this article, ensuring agility and accuracy in making decisions and issuing judgments in the courts of first instance, appeals and the Supreme Court.

According to this Directive, in case of committing crimes that trigger Hadd or retribution sanctions by an adult less than 18 years old, the attending judge will carry out the necessary investigations regarding the perpetrator's understanding of the nature of the crime or its legal prohibition at the time of its commission. If dispelling the doubt about the perpetrator's intellectual development and perfection requires an inquiry from the medical examiner, the judge may, while introducing the perpetrator to the Psychiatric Expertise Commission of the Medical Examiner Organization and announcing the date of the crime, send a report of the case and a picture of the documents that could prove to be effective in determining the development and perfection of their mind to the Medical Examiner. If the investigating judge acts in a way other than obtaining the commission's opinion to clear the doubt, they must clearly record their methodology in the case. Also, they should make an arrangement that, before the last defense of the accused in the court at the latest, the status of the perpetrator be decided in terms of their intellectual development and perfection, their understanding of the nature of the crime and its legal prohibition.

The input of the Medical Examiner must be well-reasoned, documented, and explicit and include a summary of the results of the investigations. If necessary, the judicial authority can request the clinical file of the perpetrator from the medical center or the Medical Examiner.

It is expected that with this Directive and according to the provisions of Article 91 of the Islamic Penal Code, the issuing of capital punishment sentences for people under 18 years of age, which is mainly retribution and has already significantly decreased would experience a further reduction. It should be pointed out that the policy of the judicial system in retribution cases is to try to secure the consent of the blood avengers to waive their right and as a result, prevent the execution of the retribution decisions.